

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Р. В. ЯКОВЕНКО

БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

лекція і контрольні тести для перепідготовки та підвищення
кваліфікації

КРОПИВНИЦЬКИЙ - 2018

Я47

Яковенко Р. В.

Я 47 Бюджет і бюджетний устрій України : лекція і контрольні тести для перепідготовки та підвищення кваліфікації / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 11 с.

© Р. В. Яковенко, 2018.

ЛЕКЦІЯ. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Структура бюджетної системи. Доходи та видатки бюджетів. Бюджетний процес. Бюджетна класифікація. Державні та позабюджетні фонди. Місцеві бюджети. Внутрішні міжвідомчі фінансові відносини в Україні. Державна регіональна фінансова політика та фінансове вирівнювання. Особливості бюджетного регулювання.

ПЛАН

1. Фінансова система та державний бюджет.
2. Принципи бюджетної діяльності.
3. Структура та функції бюджетної системи.
4. Структура бюджету.
5. Ключові поняття бюджетного процесу.
6. Бюджетна політика та державний борг.

1. Фінансова система та державний бюджет

Фінансову систему України утворюють:

- бюджетна система: Державний бюджет, бюджет Автономної Республіки Крим, місцеві бюджети;
- централізовані цільові фонди грошових коштів загальнодержавного призначення;
- фінанси підприємств різних форм власності, організацій, установ і галузей народного господарства;
- майнове та особисте страхування;
- кредит (державний і банківський);
- позабюджетні фонди (пенсійні, страхові, кредитні, благодійні);
- фінанси домогосподарств;
- місцеві фінанси.

Фінансову політику здійснює держава, найдієвішим механізмом її реалізації є Державний бюджет України і місцеві бюджети.

Згідно Закону України „Про бюджетну систему України”, **бюджет** – це „...план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади”.

Державний бюджет – це система грошових відносин, що виникають між державою, підприємствами і населенням у процесі формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для успішного виконання її функцій. Державний бюджет є головним елементом фінансів та фінансової системи, і являє собою державний *кошторис* національної економіки визначений на певний термін (як правило рік).

2. Принципи бюджетної діяльності

Бюджет дає змогу державі розв’язувати ті соціально-економічні проблеми, які не в змозі розв’язати механізм ринку: через бюджет (надходження

(податки) і видатки) відбувається перерозподіл доходів з тим, щоб забезпечити певну справедливість, фінансуються соціальні програми (освіта, охорона здоров'я, культура, пенсійне забезпечення тощо), оборона, державне управління, фундаментальна наука. Серед бюджетних статей – витрати, пов'язані з вирішенням регіональних, структурних та інших загальнонаціональних завдань.

Водночас бюджет не повинен бути перевантажений централізацією економічних, соціальних функцій, оскільки що більше функцій, зокрема господарських, бере на себе держава – то більше вона повинна концентрувати в бюджеті грошових коштів, а основним джерелом цих коштів є податки. Отже, централізація господарських функцій в руках держави неминуче спричиняє *податковий тиск*, що певною мірою підриває *підприємницьку ініціативу*. З огляду на це країни з розвинутою ринковою економікою намагаються формувати бюджет в обсягах, які дають змогу державі виконувати ті завдання, які не виконує ринок. У такий спосіб унеможлиблюється необґрунтоване втручання держави в економіку. Перетворення бюджетних асигнувань на капіталовкладення допускається лише в особливих випадках, зокрема для реалізації цільових народногосподарських програм, що контролюються законодавчими органами. У ринковій економіці ті, кому потрібні інвестиції, звертаються не до уряду (бюджету), а до банків і фондової біржі.

3. Структура та функції бюджетної системи

До **бюджетної системи** входять державний бюджет, бюджети територіально-адміністративних одиниць (областей, районів, міст, селищ), податкова система та правова база бюджетної діяльності. Державні та місцеві бюджети створюють фінансову основу для поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів.

Консолідований (зведений) державний бюджет – це бюджет центрального уряду та бюджети місцевих органів влади.

Ідеологію формування бюджету, визначення джерел і сум надходження коштів до нього, державних видатків, шляхи покриття дефіциту називають **бюджетною політикою**. Державним бюджетом, як контрольованим грошовим фондом держави, розпоряджається Уряд України.

Державний бюджет виконує такі **функції**:

- збільшує або зменшує сукупний попит;
- виконує перерозподільну функцію: стимулює або гальмує виробництво шляхом вибору певної системи оподаткування;
- забезпечує покриття касових збитків підприємств, які внаслідок певних об'єктивних причин є збитковими, однак функціонування яких зумовлене суспільними потребами;
- забезпечує фінансову допомогу у розвитку окремих галузей і сфер діяльності;
- збалансовує бюджети нижчих рівнів.

4. Структура бюджету

Прибуткова частина бюджетів формується за рахунок податків і зборів.

Видаткова частина бюджету спрямовується на фінансування:

- виробничого і невиробничого будівництва;
- науково-дослідницьких робіт, заходів у галузях освіти, науки, культури, охорони здоров'я, оборони, соціального забезпечення тощо;
- утримання органів державної влади й державного управління, силових структур, судів тощо;
- загальнонаціональних програм соціального, економічного та екологічного розвитку країни та багато іншого.

Видатки бюджетів усіх рівнів поділяють на поточні та видатки розвитку.

Поточні видатки – це видатки бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій, які діють на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів соціального захисту населення.

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови галузей економіки; субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням. На думку *Віктора Пинзеника*, такий поділ є некоректним, оскільки поточні видатки також сприяють розвитку внутрішнього споживання, а відтак – і розвитку тих галузей, які його забезпечують. Соціальні ж видатки сприяють підтримці життєвого рівня населення, і в розвинутих країнах розглядаються як інвестиції в *людський капітал*.

Пріоритетним завданням реформування бюджетної системи України є перерозподіл повноважень на користь регіональних бюджетів з метою посилення економічної влади та самоврядування регіонів.

До основних **джерел доходів** держбюджету відносять:

- податки, збори та штрафи;
- внутрішні та зовнішні позики;
- продаж державної власності та державного майна;
- доходи від зовнішньої торгівлі;
- доходи від державної власності (прибутки, відсотки, рента).

Перерозподілу між центральним і місцевими бюджетами підлягають податок на додану вартість та акцизний збір.

Основні напрямки витрат держбюджету:

- інвестиційні та інноваційні витрати;
- витрати на оборону та охорону громадського порядку;
- витрати на соціальні потреби;
- заробітна платня робітникам бюджетної сфери, в тому числі на сферу управління;
- виплата відсотків по державним позикам;
- фінансування виробничого і невиробничого будівництва;
- забезпечення науково-дослідницьких робіт, заходів у галузях освіти, науки, культури, охорони здоров'я, оборони, соціального забезпечення тощо;
- утримання органів державної влади й державного управління, силових структур, судів тощо;

- розробка та фінансування загальнонаціональних програм соціального, економічного та екологічного розвитку країни та багато іншого.

5. Ключові поняття бюджетного процесу

Бюджетна класифікація – систематизоване групування надходжень і видатків бюджету за ознаками їх економічної, функціональної та організаційної сутності.

Бюджетне асигнування – планове витрачання коштів на конкретні цілі, передбачені у бюджеті.

Бюджетне призначення – повноваження головному розпоряднику коштів здійснювати асигнування на конкретні заходи.

Бюджетне регулювання – процедура перерозподілу бюджетних ресурсів між бюджетами різних рівнів з метою забезпечення виконання повноважень органів влади та впливу на фінансово-господарські процеси в національній економіці.

Бюджетний запит – документ, підготовлений і поданий розпорядником бюджетних коштів Міністерству фінансів чи місцевому фінансовому органу, що містить пропозиції щодо обсягу бюджетних потреб для його діяльності з відповідним обґрунтуванням.

Бюджетний період – термін, на який планують бюджет.

Бюджетний процес – передбачений законом порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, звіту про їх виконання та процедури контролю.

Бюджетний цикл – термін виконання всіх операцій за бюджетним процесом одного бюджетного періоду.

Бюджетні компенсації – кошти, які передають з одного бюджету в інший (як правило з державного до місцевих) для компенсації збитків чи недоотриманих доходів у результаті прийняття рішення чи дій органів влади.

Бюджет розвитку – доходи і видатки бюджету, які мають цільове інноваційне та інвестиційне призначення.

Головні розпорядники бюджетних коштів – міністерства, управління, інші органи центральної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у особі їх керівників, які отримують бюджетні повноваження.

Дефолт – неспроможність держави розраховуватись за своїми зобов'язаннями, банкрутство системи державних фінансів.

Дотації – бюджетні кошти, передані на безповоротній і безоплатній основі з одного бюджету до іншого для вирівнювання доходної спроможності бюджету, що їх отримує, на виконання передбачених законодавством функцій та повноважень.

6. Бюджетна політика та державний борг

Одним із головних напрямів бюджетної політики більшості країн світу є прагнення до бездефіцитного бюджету або підтримання дефіциту на мінімальному рівні.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення його видатків над доходами. Він є важливим макроекономічним показником, який вимірюють у відсотках до ВВП. Його можна покривати за рахунок:

- здійснення додаткової емісії грошей (*є неефективним через підвищення загального рівня цін*);
- залучення коштів з державних антикризових резервів;
- отримання кредитів від комерційних банків, що розташовані на території країни (*недолік – висока відсоткова ставка*);
- отримання кредитів від населення або від закордону шляхом емісії та продажу державних облігацій (*найпоширеніший спосіб*);
- приватизація державного майна (*застосовується лише в Україні*).

Профіцит державного бюджету – це перевищення доходів бюджету над його витратами; він є суттєвою макроекономічною проблемою, яка свідчить про нерациональне використання внутрішнього потенціалу національної економіки.

Державний борг – це заборгованість по облігаціях державної позики або пов'язана з іншими заходами щодо ліквідації бюджетного дефіциту. В залежності від розташування суб'єктів отримання додаткових грошей, розрізняють **внутрішній** та **зовнішній** державні борги, додаток яких є загальною сумою державного боргу.

Доволі тривалий час в Україні, під державним боргом рахувалась заборгованість по виплаті заробітних плат, стипендій та пенсій. Це є абсолютно неправильним. Крім того, необхідно зазначити, що в умовах ринкової економіки та мінімальної фінансової дисципліни такі невиклати є абсолютно неможливими.

Секвестр бюджету – це суттєве скорочення запланованого обсягу бюджетних видатків, зокрема соціальних програм, який проводиться в умовах фінансової кризи з метою обмеження споживчого попиту, збалансування структури бюджету, зменшення податкового навантаження на малий та середній бізнес.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ ДО ТЕМИ „БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ”

1. Капітал – це:

- а) гроші
- б) створені засоби праці
- в) все, що бере участь у виробництві

2. Яка з перелічених властивостей не характерна для економічних ресурсів?

- а) обмеженість
- б) різноманітність
- в) безмежність

3. Від яких факторів прямо не залежить купівельна спроможність грошей?

- а) інфляція
- б) кількість грошей в обігу
- в) кількість банків в Україні

4. Валюта – це:

- а) грошова одиниця певної країни
- б) грошові знаки іноземних держав, які зберігаються у Національному банку України
- в) національні грошові знаки, якими володіють нерезиденти

5. Співвідношення між податковими ставками та податковими надходженнями наявно відбиває:

- а) крива Філіпса
- б) крива Лаффера
- в) крива Лоренця

6. Головним елементом фінансової системи є:

- а) державний бюджет
- б) податки
- в) фінанси домогосподарств

7. Заборгованість по облігаціям державної позики має назву:

- а) дефіцит бюджету
- б) профіцит бюджету
- в) державний борг

8. Система грошових відносин, що виникають між державою, підприємствами і населенням у процесі формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для успішного виконання її функцій, має назву:

- а) валовий внутрішній продукт

- б) державний бюджет
- в) платіжний баланс

9. Бюджет центрального уряду та бюджети місцевих органів влади має назву:

- а) державний бюджет
- б) консолідований бюджет
- в) регіональний бюджет

10. Ідеологію формування бюджету, визначення джерел і сум надходження коштів до нього, державних видатків, шляхи покриття дефіциту називають:

- а) бюджетним секвестром
- б) бюджетною політикою
- в) бюджетуванням

11. Бюджет країни знаходиться у розпорядженні...

- а) центрального банку
- б) міністерства фінансів
- в) уряду

12. За рахунок податків і зборів формується...

- а) прибуткова частина бюджету
- б) видаткова частина бюджету
- в) бюджет

13. Утримання органів державної влади й державного управління, силових структур, судів відбувається за рахунок:

- а) прибуткової частини бюджету
- б) видаткової частини бюджету
- в) бюджетної політики

14. Видатки бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій, які діють на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів соціального захисту населення мають назву:

- а) поточні видатки
- б) видатки розвитку
- в) видатки на оборону

15. Систематизоване групування надходжень і видатків бюджету за ознаками їх економічної, функціональної та організаційної сутності має назву:

- а) бюджетна класифікація
- б) бюджетне асигнування
- в) бюджетне призначення

16. Планове витрачання коштів на конкретні цілі, передбачені у бюджеті, має назву...

- а) бюджетна класифікація
- б) бюджетне асигнування
- в) бюджетне призначення

17. Повноваження головному розпоряднику коштів здійснювати асигнування на конкретні заходи, має назву:

- а) бюджетна класифікація
- б) бюджетне асигнування
- в) бюджетне призначення

18. Процедура перерозподілу бюджетних ресурсів між бюджетами різних рівнів з метою забезпечення виконання повноважень органів влади та впливу на фінансово-господарські процеси в національній економіці, має назву:

- а) бюджетне регулювання
- б) бюджетний запит
- в) бюджетний період

19. Документ, підготовлений і поданий розпорядником бюджетних коштів Міністерству фінансів чи місцевому фінансовому органу, що містить пропозиції щодо обсягу бюджетних потреб для його діяльності з відповідним обґрунтуванням, має назву:

- а) бюджетне регулювання
- б) бюджетний запит
- в) бюджетний період

20. Термін, на який планують бюджет, має назву:

- а) бюджетне регулювання
- б) бюджетний запит
- в) бюджетний період

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
4. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.